

Rychlík, Jan

Nová Evropa – představy a skutečnost

Studia historica Brunensia. 2017, vol. 64, iss. 2, pp. 61-70

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2017-2-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138705>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Nová Evropa – představy a skutečnost

The New Europe – ideas and reality

Jan Rychlík / jan.rychlik@ff.cuni.cz

Ústav českých dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, CZ

Abstract

This study looks at the origins of Masaryk's work 'The New Europe' (A Slavic Standpoint) and provides a critical analysis of it from the perspective of the situation during the First World War and immediately after.

Keywords

T. G. Masaryk, World War I, reconstruction of Europe

V roce 2017 uplyne sto let od doby, kdy T. G. Masaryk napsal první verzi svého spisku o příčinách Světové války a potřebě nového uspořádání Evropy. Při této příležitosti je vhodné podrobit tento spis kritické analýze. S odstupem století máme totiž možnost posoudit, v čem měl Masaryk pravdu a v čem se naopak mýlil. Vidíme také jasně, co se z jeho představ uskutečnilo a co nikoliv.

Spis o charakteru a smyslu Světové války, vydaný později tiskem pod názvem **Nová Evropa (stanovisko slovanské)** napsal T. G. Masaryk v roce 1917 během svého druhého pobytu v Petrohradě, tj. mezi 8. zářím a 16. říjnem. Původně byl text určen především českým a slovenským vojákům – jak těm v legiích, tak těm v rakousko-uherské armádě, jak je zřejmé z Masarykova věnování „Bratři, čeští a slovenští vojáci“, které Masaryk dopsal později za pobytu v Kyjevě. Tento dodatek má datum 15. ledna 1918.¹

Text byl sice v Kyjevě odevzdán do tisku českému tiskaři Věnceslavu Švihovskému, avšak jeho vydání zabránily politické události. 3. března 1918 byl v Brestu Litevském uzavřen separátní mír mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi. Součástí mírových jednání bylo také uzavření samostatné mírové smlouvy mezi Německem a Rakousko-Uherskem a tehdy již fakticky samostatnou Ukrajinou. Ta byla podepsaná v Brestu 9. února 1918, jenže právě v týž den vstoupily do Kyjeva bolševické jednotky. Ukrajinská vláda byla nucena utéci do Žytomyru a obrátit se s žádostí o pomoc k Ústředním mocnostem. 18. února zahájila německá armáda obsazování Ukrajiny a za krátko vyhnala bolševiky z Kyjeva. Uzavřením rusko-německého míru 3. března se Rusko zavázalo respektovat samostatnost Ukrajiny, přičemž německá vojska zůstala v té její části, kterou se do té doby podařilo obsadit.² Pod německou okupací bylo samozřejmě vydání knihy nemyslitelné. Rukopis se nicméně podařilo zachránit a vycházel pak na pokračování od 16. dubna do 20. června 1918 v legionářském časopise *Československý deník*. Masaryk o časopiseckém vydání nevěděl, protože v té době již nebyl v Rusku. Protože považoval rukopis zanechaný v Kyjevě za ztracený, začal během své cesty přes Sibiř do Japonska a do USA psát celý text znovu, přičemž v něm zohlednil politické události z jara 1918, především brest-litevský mír a vystoupení Ruska z války. Formuloval také přesněji československé válečné cíle a rovněž své konkrétní představy o tom, jak by měla vypadat poválečná Evropa.³

Ve Spojených státech Masaryk text dokončil a připravil do tisku, tentokrát s cílem, aby vysvětlit důvody a cíle osvobozenického boje členům české a slovenské krajanské kolonie. Ani zde nakonec kniha nakonec nevyšla. Konečnou verzi textu redigoval již po skončení války na lodi během své cesty z USA do Evropy. V nové situaci již nebylo třeba obracet se na české a slovenské vojáky či krajany: kniha měla především vysvětlit cíle osvobozovací akce dohodovým mocnostem, vysvětlit jim potřebu rozdělení mnohonárodnostních monarchií a jejich nahrazení státy založenými na národnostním principu a nastínit možnosti rekonstrukce Evropy na tomto principu. Text byl proto přeložen do angličtiny a do francouzštiny a distribuován v Paříži mezi diplomaty a odborníky,

1 Masaryk, Tomáš Garrigue: *Nová Evropa*. Stanovisko slovanské. Praha 2016⁵, s. 15–17. Všechny citace v tomto článku jsou z tohoto (pátého) vydání, pokud není výslovně uvedeno jinak.

2 Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan – Magosci, Paul Robert: *Dějiny Ukrajiny*. Praha 2015, s. 248–249.

3 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*, s. 237 (ediční poznámka Vojtěcha Kesslerera).

kteří zde připravovali mírovou konferenci.⁴ Nedá se bohužel zjistit, zda Masarykovy představy měly u nich nějaký ohlas. Teprve počátkem roku 1920 vyšel spis (označený jako II. vydání) nákladem Gustava Dubského česky v Praze.⁵ Poté byl vydáván opakovaně a byl také přeložen do dalších jazyků.⁶

Ve spise „Nová Evropa“ Masaryk rozvinul některé myšlenky, které jsou obsaženy jednak v projektu samostatných Čech, které předestřel R. W. Setonovi –Watsonovi (a jeho prostřednictvím britské Foreign Office) v říjnu 1914,⁷ jednak v jeho memorandu „Independent Bohemia“ určené pro dohodové mocnosti, které Masaryk vypracoval v dubnu 1915.⁸ Hlavní příčinu války shledává Masaryk v myšlence pangermanismu, která v praktické politice znamená německou expansi. Rakousko-Uhersko se dostalo do vleku Německa, přizpůsobilo se německé expansi, což znamená, že již nemůže být domovem německým národům a očekává je nutný zánik. Pangermanismus ohrožuje malé evropské národy, ale především je nebezpečím pro malé národy slovanské. Ústřední mocnosti (tj. německo-rakouský blok) válku vyvolaly a zahájily, dohodové mocnosti se proto musely bránit a seskupit kolem sebe svobodomyšlné národy, které německá expanze ohrožuje. Proto dnes na straně Německa a Rakousko-Uherska stojí jen Bulharsko a Turecko (osmanská říše). Spojenci usilují nejen o porážku Ústředních mocností, ale o demokratickou reorganizaci Evropy. V současné válce tak stojí proti sobě demokracie a teokracie. V další části knihy Masaryk obhajuje národnostní princip jako základ pro poválečnou přestavbu východní Evropy, dokazuje právo Čechů a Slováků („československého národa“) na vlastní existenci a potřebu vytvoření československého, polského a jugoslávského státu jako hráze proti pangermanismu. V závěru Masaryk podává vlastní návrh poměrně detailní reorganizace východní Evropy. Mnohé myšlenky a úvahy, obsažené v „Nové Evropě“, později Masaryk zopakoval a rozvrhl ve svých válečných pamětech vydaných pod názvem „Světová revoluce“ poprvé v roce 1925,⁹ a rovněž v knize „Slované po válce.“¹⁰

Při porovnání obsahu memoranda z října 1914, memoranda „Independent Bohemia“ z roku 1915 a textu „nové Evropy“ je zřejmý určitý posun pokud jde o Masarykovy představy ohledně válečných cílů dohodových států a také rozsahu příštího česko-slovenského státu. Bylo to celkem pochopitelné, protože Masaryk musel reagovat na průběh války

4 *Tamtéž*, s. 238.

5 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*. Praha 1920².

6 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*. Stanovisko slovanské. Praha 1921; Týž: *Nová Evropa*. Praha, 1938–1939³; týž: *Nová Evropa*. Stanovisko slovanské. Brno 1994⁴; týž: *The New Europe*. The Slav Standpoint. London 1918, (nové vydání: Lewisburg, 1972); týž: *La Nouvelle Europe*. Paris, 1918 (nové vydání: Paris 2002), týž: *Nova Evropa*. Slavensko stajalište. Zagreb 1920; týž: *Borba za samoodredjenje naroda*. Zagreb 1923; týž: *Das Neue Europa*. Berlin 1920; týž: *Das Neue Europa*. Der Slawische Standpunkt. Berlin 1922²; (Osnabrück 1976³; Berlin, 1991⁴); týž: *Az új Európa*. A szláv állás pont. Košice 1923; týž: *Nova Europa*. Slowjanske stojniščo. Budyšin 1922; týž: *La nuova Europa*. Il punto di vista slavo. Padova 1997.

7 R. W. Seton-Watson and His Relations with Czechs and Slovaks. Documents 1906–1951. I. Eds. J. Rychlík – T. D. Marzik – M. Bielik. Doc. 61, s. 209–215. (dále RWSW-D).

8 *Tamtéž*, Doc. 68, s. 223–235.

9 Masaryk, Tomáš G.: *Světová revoluce*. Za války a ve válce 1914–1918. Praha 1925. Další vydání vyšla v roce 1930, 1936 (s dotiskem v roce 1938) a 2005.

10 Masaryk, Tomáš G.: *Slované po válce*. Praha 1923.

a rovněž na vztahy mezi dohodovými spojenci. Masarykovi byly zřejmě v hlavních bodech známy válečné cíle jednotlivých dohodových států a především plány Ruska, které hodlalo anektovat rakouskou Halíč a jejím spojením s tzv. kongresovým královstvím (Kongresówka), tj. ruským zábořem Polska, vytvořit autonomní polský stát spojený s Ruskem.¹¹ V memorandu z roku 1914 se proto říká, že příští český stát bude mít na východě dva sousedy: Rusko a autonomní Polsko,¹² zatímco v „Independent Bohemia“ je již otázka východních sousedů ponechána otevřená a text pouze říká, že na východě bude nový stát zahrnovat také slovenské župy severního Uherska až po Užhorod.¹³ V Nové Evropě již Masaryk hovoří o samostatném Polsku, které má vzniknout jako nový stát současně s Československem a Jugoslávií, a které bude československým sousedem.¹⁴ Důvod tohoto posunu byl celkem jednoduchý: carské Rusko neuvažovalo o zřízení polského státu, protože by se muselo vzdát i „své“ části Polska. Proto slibovala Polákům jen autonomii. Po únorové revoluci se ale ruská prozatímní vláda byla ochotna vzdát Polska a souhlasit s jeho nezávislostí,¹⁵ byť si představovala poměrně malý polský stát, který by byl navíc spojeneckou smlouvou do značné míry podřízen Rusku.¹⁶ Myšlenku samostatného Polska si velmi rychle a rády osvojily i ostatní dohodové mocnosti, které do té doby nemohly (na rozdíl od Německa a Rakousko-Uherska¹⁷) slibovat Polákům samostatný stát právě s ohledem na postoj ruské carské vlády.

Nová Evropa je především historickým dokumentem. Kniha není historickou či politologickou analýzou, ale šlo o utilitární politickou brožuru sloužící k propagaci československé věci před dohodovými státy. Jak Masaryk napsal v předmluvě k českému vydání z roku 1920, šlo mu především o „soustavnějším zpracováním těch politických zásad, jež tvořily program naší zahraniční propagandy.“¹⁸ Masaryk správně tvrdí, že válku rozpoutal německo-rakouský blok útokem Rakousko-Uherska proti Srbsku a souhlasit jistě lze i jeho hodnocením role pangermanismu. Prezentace války jako konfliktu mezi demokratickým a teokratickým principem, kde Dohoda reprezentuje tábor demokratický a ústřední mocnosti princip teokratický, ale neobstojí: ze států bojujících na straně ústředních mocností byla ve skutečnosti teokratickým státem jediné osmanská říše,¹⁹ ale stejně tak bylo teokracií na straně Dohody pravoslavné carské Rusko, které rozhodně

11 Potěmkin, Vladimír P.: *Dějiny diplomacie*. II. Praha 1948, s. 198.

12 *RWSW-D*, doc. 61, s. 213.

13 *RWSW-D*, doc. 68, s. 229.

14 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*, s. 109.

15 Falkovič, Svetlana M.: *Polšskij vopros v trech rossijskich revoljucijach*. In: *Revoljucionnaja Rossija 1917 goda i polšskij vopros*. Novyje istočniki, novyje vzgljady. Moskva 2009, s. 24–25.

16 Matvejev, Gennadij F.: *Fevraľskaja revoljucija v Rossiji i polšskij vopros*. In: *Revoljucionnaja Rossija 1917 goda i polšskij vopros*. Novyje istočniki, novyje vzgljady, Moskva 2009, s. 89–90.

17 Německo a Rakousko-Uhersko slíbily Polákům zřízení samostatného polského státu společným manifestem císaře Viléma II. a Františka Josefa I. z 5. listopadu 1916. Základem tohoto státu mělo být území ruského záboru Polska (kongresówki), odkud německá armáda už v roce 1915 vytlačil ruská vojska.

18 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*, Praha 1920, s. 5.

19 Zde je ovšem třeba mít na paměti, že po mladoturecké revoluci v roce 1908 a sesazení sultána Abdulhamida II. v roce 1909 byl teokratický princip silně oslaben. V letech první světové války vládl fakticky v osmanské říši užší mladoturecký výbor, známý neoficiálně jako „triumvirát tří pašů“.

nebylo demokratickým státem. V této souvislosti je ovšem nutné vzít do úvahy, že první verze textu vznikla po ruské únorové revoluci, kdy se zdálo, že demokracie v Rusku zvítězila; kromě toho i po říjnové revoluci Masaryk dlouho věřil, že vítězství bolševiků je jen dočasné. Ani představa, že dohodové mocnosti bojují za práva národů na sebeurčení a rekonstrukci Evropy na národnostním principu, a proto právě na jejich straně hledají malé národy podporu, není správná, protože ve skutečnosti se oba bloky stavěly k otázce práv národů utilitárně a národy samotné hledaly podporu tam, kde s ohledem na své cíle předpokládaly větší pochopení. Pobaltské národy (Lotyšci, Litevci, Estonci), Finové a (přechodně) Ukrajinci např. dosáhli své státní samostatnosti s pomocí Německa, a rovněž Poláci se průběžně orientovali na oba zneprátelené bloky, přičemž orientace na Ústřední mocnosti až do roku 1917 jednoznačně převažovala.

Ústřední Masarykovou myšlenkou, pokud jde o rekonstrukci Evropy je – jak už bylo řečeno – myšlenka přestavby na národnostním principu. Podle Masaryka velké mnoho národnostní číše, jakou bylo též Rakousko-Uhersko, nemají *raison d'être*, a proto jsou odsouzeny k zániku. Jejich základem byl totiž čistě dynastický princip, který se přežil. Naproti tomu národnostní model symbolizuje nový princip, který umožní vytvoření stabilních států a tím také zajistí stabilitu Evropy a trvalý mír. Tím také bude položena hráz pangermánským expanzivním cílům. Zajímavé nicméně je, že Masaryk sice hovoří o rozdělení Rakouska-Uherska na nové národní státy, vítá pád carismu a revoluci (únorovou) v Rusku, avšak prakticky vůbec nehovoří o možnosti vytvoření národních států z území někdejší Ruské říše.

Masarykův plán mírové rekonstrukce a všeobecného míru byl poprvé publikován v Československém deníku 28. a 29. června 1918.²⁰ Šlo zřejmě mimo jiné i o reakci na bolševické heslo „mír bez anexí a kontribucí“. Masaryk správně upozorňuje, že toto heslo je nejasné a je v rozporu s heslem o právech národů na sebeurčení, protože „právo sebeurčení národů, vyhlášené ruskou revolucí, vyžaduje změnu hranic.“²¹ Všechny národy, reklamující si pro sebe právo na sebeurčení měly být připuštěny na mírový kongres, přičemž měla být vyloučena všechna tajná jednání. Všem národům (míněno ve skutečnosti: všem státům) měla být zajištěna svoboda plavby v mezinárodních vodách. Obnovena měla být samostatnost Belgie (bod 6), Alsasko-Lotrinsko vráceno Francii (bod 7), Dánové ve Šlesviku měli být připojeni k Dánsku (8), Poláci měli získat samostatný stát složený ze všech tří záborů (ruského, rakouského a pruského) a získat přístup k moři a přístav Gdaňsk (9), Češi a Slováci měli vytvořit samostatný stát v historických hranicích českého státu a etnografických hranic slovenských (10), Rakousko mělo buď zůstat samostatné nebo se spojit s Německem a Maďarsko mělo existovat jako samostatný stát (11), Rumuni z Rakouska (tj. z Bukoviny), Uher (tj. Sedmihradská) a Ruska (tj. Besarábie) měli být spojeni s Rumunskem, přičemž maďarská enkláva (tj. sedmihradští Maďaři) měla získat autonomii (12), Jihoslované měli vytvořit samostatnou federaci pod vedením Srbska, k němuž se měla připojit i Černá Hora (13), Itálie měla získat „italská území Rakouska“ (míněno

20 Masaryk, Tomáš G.: *Nová mapa Evropy: demokratický všeobecný mír I.* Československý deník, č. 110, s. 1–2, 28. 6. 1918. Týž: *Nová mapa Evropy: demokratický všeobecný mír II.* Československý deník, č. 111, s. 1–2, 29. 6. 1918. Reprint viz Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*, Evropa⁵, s. 232–235.

21 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*, s. 232.

Jižní Tyrolsko, Gorice a Istrie), Terst měl zůstat samostatným městem (14), Turecko mělo přijít o všechna území v Evropě, přičemž Cařihrad a úžiny měly dostat mezinárodní správu (15), Rusko se mělo stát federací národů, přičemž rakouští a uherští Rusíni by se připojili k autonomní Ukrajině (16). Další body se týkají kolonií: v koloniích musí správa přihlížet k potřebám tamních národů a postupně jim umožnit samosprávu (17), východní Asie měla být organizována dohodou Ruska, Francie, Anglie a Itálie, přičemž dosavadní koloniální mocnosti si zde měly ponechat své kolonie a postupně umožnit vzdělanějším národům samosprávu a pak i samostatnost (18). V Africe měly být kolonie Německa omezeny nanejvýše na západní pobřeží (tj. na dnešní Namibii), pokud se jich samo nezřekne (19), na americkém kontinentě a v Asii měly být německé kolonie zcela vyloučeny (čl. 20, 21). Mírový kongres měl garantovat kulturní a administrativní autonomii národnostním menšinám (22). Zajímavý je čl. 23: „Oprava národnostních hranic bude se od času k času provádět podle rozvoje národního uvědomění a nabytých zkušeností a přání menšin. Na kongresu ustanoví se pravidla po přesné provádění a sčítání obyvatelstva podle národností, jež poslouží za vědecký podklad pro opravu hranic po deseti letech.“²² Konečně (čl. 24) k realizaci uvedených zásad měl mírový kongres zřídit „spolek národů neboli Mezinárodní tribunál kontrolující kulturní vývoj národů, organizaci mezinárodní vzájemnosti a opravu hranic.“²³

Zajímavý je posun, k němuž došlo v textu ve vydání z roku 1920. Jde nepochybně o text, který Masaryk dokončil po skončení války na lodi cestou z USA do Evropy a který byl původně vydán francouzsky a anglicky, neboť na jednom místě Masaryk píše: „Kongres míru nechť je svolán ihned.“²⁴ I když jak známo mírová konference v Paříži byla zahájena až 18. ledna 1919, obrysy příští podoby Evropy již byly částečně jasné a jeví se jinak, než v na počátku roku 1918, kdy Masaryk dokončil první verzi textu. Masaryk proto pochopitelně ve verzi napsané až po válce do značné míry reflektuje změny, k nimž během roku 1918 i v důsledku uzavřených příměří na podzim roku 1918 došlo. Zásadou „nové Evropy“ má být i nadále národnostní princip, ovšem již nikoliv bez výhrad: „Za daných poměrů třeba počítat s tím, že státy čistě národní ještě nebudou; národní minority zůstanou do velké míry z příčin hospodářských a komunikačních – stejnoměrnější povznesení hospodářské všech zemí a území, zdokonalení komunikace a pokrok administrace umožní časem revisi a úpravu otázek minoritních.“²⁵ Oproti původnímu textu má plán uspořádání nyní celkem 35 bodů: přibyly některé nové, které se v původním textu nevyskytují, neboť Masaryk si jich v roce 1917 buď vůbec nevšiml, nebo je nepovažoval za důležité. Územnímu rozsahu nového československého státu se Masaryk věnuje celkem obsírně v článku 13. Československo se rozhodlo usilovat o připojení Uherské (pozdější Podkarpatské Rusi) a získalo v tomto ohledu už v létě 1918 podporu amerických Rusínů.²⁶ Proto se v pražském vydání už nehovoří o připojení uherských Rusínů

22 *Tamtéž*, s. 235.

23 *Tamtéž*.

24 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*. Praha 1920², s. 211.

25 *Tamtéž*, s. 210.

26 K tomu podrobněji viz Rychlík, Jan – Rychlíková, Magdaléna: *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918–1946*. Praha 2016, s. 38–43.

k autonomní Ukrajině, ale k československému státu.²⁷ Masaryk dále obhajuje nutnost ponechání českých, moravských a slezských Němců v rámci českých zemí, přičemž argumentuje tím, že v tomto území je mnoho českých obyvatel. V případě slovenských Maďarů argumentuje tím, že na Slovensku původně Maďaři nebyli, takže místní maďarské obyvatelstvo má do značné míry slovenské kořeny. Otevřenou nechává tehdy populární myšlenku koridoru spojujícího Československo a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců podle dolnorakouských hraničnic (tj. v oblasti Burgenlandu).²⁸

Pokud jde o uspořádání Evropy, nově se text výslovně zmiňuje o Bulharsku, které má být omezeno na území, které mělo před válkou, ale může dostat eventuálně část tureckého území, tj. drinopolskou Thrákií (18), a o Albánii, která má být buď ponechána svobodná, anebo spojena personální unií buď se Srbskem, nebo s Řeckem (19). V článku 20 Masaryk odmítá „novoturanské hnutí“ v Turecku (tj. revoluci Mustafa Kemala), které přirovnává k „pruskému pangermanismu“. V následujícím článku pak Masaryk nevyklučuje odevzdání Cařihradu Řecku a rozhodně se vyslovuje pro připojení k Řecku maloasijských řeckých měst.²⁹ V článku 23 Masaryk řeší tehdy již vypuknuvší spor mezi formujícím se Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (Jugoslávií) a Itálií o Dalmácii, kterou by podle něj měli získat Jihoslované. Argumentuje přitom takto: „Dalmacie byla by Itálii nebezpečna v rukou Rakouska, vedeného Německem; ale nebude nebezpečna v rukou Srbů a Jihoslovánů, protože nemají loďstva a nebude peněz na vybudování nebezpečného loďstva, a protože nemají výbojného plánu.“³⁰ Oproti původnímu textu se dále hovoří o Rakousku již jen jako o samostatném státu, tedy bez možnosti spojení s Německem (23). Plány na vznik federovaného Ruska zůstaly stejné. Masaryk uznával samostatnost Finska,³¹ jinak se ale evidentně stavěl negativně k samostatnosti baltských států, což je zřejmé z toho, že v poznámce pod čarou k odstavci o federalizovaném Rusku napsal: „Úplná nezávislost pobaltských národů byla prohlášena po německé okupaci a ruské revoluci; ale zástupci Litevců, například, až do nedávna byli pro federativní spojení s Ruskem. Navrhuje se též těsné spojení Litevců s Lotyší, aby se tak lépe umožnila samostatnost obou národů.“³² Zdá se, že Masaryk vnímal vyhlášení samostatnosti baltských národů spíše jako jakousi německou intriku namířenou proti Rusku. Podobně Masaryk ostatně posuzoval na počátku roku 1918 i vyhlášení samostatnosti Ukrajiny.

Posuzujeme-li s odstupem sta let Masarykovy názory na uspořádání Evropy (a světa), vidíme mnohem zřetelněji než on a jeho současníci rozpor mezi přáním a realitou. Proti samotné myšlence vybudovat novou Evropu na principu národních států, které by potom kooperovaly mezi sebou a řešily případné spory na půdě nějaké mezinárodní organizace jistě nelze nic namítat. Celý projekt ovšem měl dva nevyřešené problémy. První spočíval v tom, že nebylo (a ani dnes není) možné narýsovat hranice mezi státy tak, aby přesně

27 Masaryk, T. G.: *Nová Evropa*. 2. vydání, s. 217.

28 *Tamtéž*, s. 216.

29 *Tamtéž*, s. 218.

30 *Tamtéž*, s. 219.

31 Finsko mělo v rámci Ruské říše autonomní statut. 6. prosince 1917 vyhlásilo úplnou samostatnost, kterou ruská (bolševická) vláda uznala.

32 *Tamtéž*, s. 220 (poznámka pod čarou).

oddělovaly jednotlivé národy a národnostní skupiny, pokud ovšem neměly vzniknout hospodářsky a komunikačně zcela neživotaschopné útvary. Masaryk zde navrhuje řešení, k němuž se přiklonila i pařížská mírová konference: národnostním menšinám měla být poskytnuta kulturní a jazyková práva jako jakási kompenzace za to, že jsou odděleny od svého národního státu. Předpokládalo se, že takovéto řešení menšiny uspokojí. Tak tomu ovšem nebylo: každá menšina se cítí diskriminována už tím, že je menšinou, tedy tím, že nemůže žít ve „svém“ národním státě. Kulturní autonomie proto logicky nevedla k tomu, že se příslušná menšina kulturně a politicky přimkla ke státu, na jehož území žila, ale naopak měla tendenci směřovat přes politickou hranici ke „svému“ národnímu státu. Ve většině meziválečných evropských států se ostatně menšinová práva v praxi nedodržovala; ale ani tam, kde se dodržovala (což byl i případ Československa) nedovedla propojit dostatečně silně menšinové obyvatelstvo s většinovým. Důsledkem byl vznik silných iredentistických hnutí a snahy po novém překreslování hranic, což už po jednadvaceti letech vedlo k nové světové válce. Druhý problém spočíval v tom, že ani v Masarykově koncepci neměly získat všechny tehdy známé národy Evropy vlastní státy. Masaryk si zřejmě uvědomoval, že národů je příliš mnoho a že vznik tolika národních států v Evropě národů není žádoucí (ani z hlediska zájmu dohodových států) a není zřejmě ani technicky proveditelný. Masaryk proto počítá s tím, že některé národy se spojí do federace. Tím ovšem Masaryk vytváří dvě kategorie národů: některé národy získají úplnou státnost, jiné jen částečnou v podobě federace. Pak ale vznikla logická otázka: proč by se národy, které se národy ve druhé skupině měly spokojit s pouhou federací? Proč by některé národy měly mít vlastní stát a jiné ne? Masaryk nedává ve svém konceptu nové Evropy na tuto otázku odpověď. Dá se předpokládat, že u jazykově příbuzných národů spojených do jednoho státu předpokládal jejich postupné splývání, což ovšem ve většině případů nebylo z historických příčin reálné. Dnes, bohatší o skutečnost s rozpadem mnohonárodnostních států východní Evropy na počátku devadesátých let 20. století víme, že spolužití více národů v jednom státě může existovat jen tehdy, je-li tady nějaká silná idea, která tyto státy drží pohromadě. V Masarykově koncepci takovouto ideou měla být jednak myšlenka demokracie, jednak – v případě Československa a Jugoslávie – jazyková blízkost.³³ Demokracie sama o sobě ale není dostatečným poutem k tomu, aby více národů žilo v jednom státě, protože stejně dobře může každý z nich žít ve státě vlastním, který může být stejně tak demokratický, jako stát společný. Totéž platí i o jazykové blízkosti, která sama o sobě rovněž není schopna vytvořit dostatečně pevnou vazbu. Masaryk kromě toho zřejmě nereflektoval dostatečně skutečnost, že i ve 20. století vznikají a budou vznikat nové - a to i v Evropě – nové národy, které se poté, co budou jejich kulturní a jazykové potřeby saturovány, budou rovněž domáhat vlastního národního státu. Příkladem

33 Zde je třeba dodat, že v tomto ohledu byl Masaryk do značné míry otrokem své doby, neboť přeceňoval význam jazykové blízkosti a nebyla mu cizí myšlenka, že je to právě jazyk, který určuje národní příslušnost – z toho potom vycházel logický závěr, že hovoří-li dvě komunity stejným (nebo třeba i jen blízkým) jazykem, tvoří jeden národ. Tento názor ale etnologie již dávno vyvrátila. Jazyková blízkost ba ani totožnost jazyků ve skutečnosti nestačí sama o sobě na vytvoření společné národní identity, jak ukazuje zřetelně příklad Srbů, Chorvatů a Bosňáků, anebo i Čechů a Slováků.

mohou být např. Makedonci, Katalánci či Baskové, o kterých v době konce první světové války nikdo ještě jako o samostatných a svébytných národech nikdo neuvažoval.³⁴

Masarykovy představy „Nové Evropy“ byly sice částečně realizovány v podobě versailleského systému, avšak trvalý mír a spolupráci národů v Evropě nezajistily – a ani zajistit nemohly. Systém ochrana národnostních menšin jako záruka stability se neosvědčil. „Stálý mírový tribunál“ řešící spory mezi státy a bdící nad tím, aby již nedošlo k nové válce, o kterém je v „Nové Evropě“ řeč, tedy pozdější Společnost národů, projekt amerického presidenta Wilsona, se ukázal být neživotnou organizací, která ve třicátých letech ztratila jakýkoliv vliv a zabránit nové válce nedokázala.

Tvůrcům „Nové Evropy“ po první světové válce, mezi něž plným právem můžeme zařadit i T. G. Masaryka, nemůžeme upřít dobrou vůli uspokojit ambice národů a přijmout taková opatření, aby se již nikdy neopakovala tak strašná válka, jako byla tak, která právě skončila. Samozřejmě, že úprava národnostních poměrů v roce 1919 musela respektovat výsledky právě skončené války, v níž – tak jako v každé jiné válce – byli vítězové a poražení. A tak jako po každé válce, i v roce 1919 byli vítězové odměňováni a poražení trestáni. V tomto ohledu nebyly hranice evropských států narýsované v letech 1919–1920 ve Versailles o nic více, ale ani o nic méně, spravedlivé než ty, které narýsovaly po druhé světové válce v roce 1945 vítězné mocnosti na konferenci v Postupimi. Teprve další vývoj po roce 1945 ukázal, že cesta k trvalému míru nevede přes překreslování hranic, ale přes minimalizaci jejich významu, tj. přes integraci evropských států. Pro takové řešení ovšem po první světové válce ještě nenazrála doba a v situaci, kdy všechny národy usilovaly o utvoření vlastního národního státu, který by zahrnoval pokud možno všechny národní příslušníky, nebylo proveditelné. Bylo by rovněž ahistorické obviňovat Masaryka či tvůrce versailleského mírového systému, z neznalosti chování etnických komunit a národů, protože o tomto problému se před sto lety teprve vznikající etnologická věda ještě téměř nic nevěděla.

The New Europe – ideas and reality

‘The New Europe’ with the subtitle ‘A Slavic Standpoint’ is a political work written by T. G. Masaryk in 1917 during his second stay in Petrograd. The work offered an analysis of the causes of the world war and showed why it was necessary to reorganize Europe along national principles. Masaryk revised the work on his journey from Russia to the United States in the spring of 1918. He completed the final version just after the end of the war during his voyage across the Atlantic from the USA to Europe. The book was to explain the aims of the victorious powers’ acts of liberation, why they needed to divide the multinational monarchy and replace it with states based on national principles, and to outline the possibility of European reconstruction along this principle. Therefore, the book was translated into English and French and distributed in Paris amongst the diplomats and specialists who were organizing the peace conference. The book was not published in Prague until 1920. Masaryk correctly asserted that the war was caused by the German-Austrian

34 O těchto „neznámých“ národech a jejich emancipaci ve 20. století viz Mruškovič, Viliam: *Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisícročia*. Martin 2008.

block and Austria-Hungary's attack on Serbia, and his evaluation of the role of Pangermanism was also correct. However, his presentation of the war as a conflict between democratic and theocratic principle, where the Allies represented the democratic camp and the Central Powers represented the theocratic principle, does not stand scrutiny. The only theocratic state fighting on the side of the Central Powers was the Ottoman Empire, while there was theocracy on the side of the Allies in the form of Orthodox Tsarist Russia, which was certainly not a democratic state. Masaryk's idea of a 'New Europe' reorganized along national lines (which was in itself far from thorough) was realized in part with the Versailles system, but this did not provide lasting peace or the cooperation of nations in Europe – which was anyway impossible in the given situation.